

НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ (ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Надьон В. В.

ВСТУП

Доступ до правосуддя – один з основоположних елементів демократії та верховенства закону. Він передбачає здатність кожного захищати свої права відповідно до стандартів прав людини та пов'язаний з рядом найважливіших прав, таких як право на справедливий судовий розгляд, заснований на прийнятій Радою Європи Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹ (стаття 6). Йдеться про права на доступ до суду, справедливий судовий розгляд і дотримання розумних строків судочинства, а також про право захищати себе особисто, або вдаватися до консультацій, захисту та представлення своїх інтересів іншими особами. Дія цієї статті має поширюватися на всіх громадян, незалежно від їх фінансового положення. (стаття 6).

У зв'язку з цим Рада Європи рекомендувала своїм членам вжити всіх необхідних заходів, щоб ніякі фінансові чинники не перешкождали справедливому судовому розгляду, особливо для соціально-незахищених груп громадян. До таких заходів входить й розвиток відповідної системи безоплатної юридичної допомоги. Така система не тільки забезпечує громадянам доступ до юридичної допомоги, а й сприяє розвитку правової грамотності, кращої обізнаності про свої права та більш ефективному їх захисту. Вона також може сприяти ефективному здійсненню правосуддя, забезпечуючи представлення інтересів сторін і, тим самим, скорочуючи за часом судовий процес.

У відповідності до статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»² усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав і свобод та законних інтересів незалежним і неупередженим

---

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 56. Стор. 9. Стаття 1935, код акта 82460/2016

судом, утвореним відповідно до закону. В основу забезпечення справедливого доступу до правосуддя покладено принцип рівності, який, як справедливо відзначає О. В. Лемак, розглядається у контексті гарантії однакового масштабу доступу до судового захисту незалежно від його диференціації, з огляду на недопущення різного ставлення за однакових чи подібних обставин, що посягає на сутність змісту права на судовий захист³.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»⁴, правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Як і всі інші соціальні потреби людини, потреба у правовій допомозі виникає тоді, коли її задоволення є засобом реалізації будь-якого конкретного інтересу. Це дозволяє припустити, що реалізація інтересів іншої особи і є той основний процес, по відношенню до якого правова допомога носить «допоміжний» характер.

Специфічним для правової допомоги є те, що реалізація інтересів відбувається в правовій сфері, в суспільних відносинах, що входять у предмет правового регулювання. Відносини між людьми та іншими суб'єктами регулюються з приводу конкретних благ. Право не впливає на конкретні блага. Закон, встановлюючи конкретні дозволи та заборони, надає одному суб'єкту конкретні права, а іншому встановлює його обов'язки. Закріплення права на благо свідчить про регуляцію та охорону правовідносин, які складаються щодо нього правовими нормами, що опосередковує можливість захисту даного блага юридичними способами у випадку його порушення.

Різноманітні, опосередковані правом, економічні, політичні, духовні та інші інтереси конкретної особи задовольняються шляхом здійснення наданих законом можливостей – прав, свобод, законних інтересів, призначення яких якраз і полягає в наданні особам можливості вибору певних життєвих благ, в яких вони зацікавлені. При цьому інтереси однієї особи можуть не збігатися, суперечити, конфліктувати з інтересами іншої особи, групи осіб, суспільства та держави у цілому. Звідси правова допомога є сприяння реалізації

---

³ Лемак О.В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О.В. Лемак; Ужгород. нац. ун-т; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. С. 10.

⁴ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

індивідуальних інтересів (виражених у формі прав, свобод, законних інтересів) іншої особи в проблемній правовій ситуації.

Конституцією України⁵ проголошено, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Право на безоплатну правову допомогу – це можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про надання безоплатної правової допомоги» (ст.3). Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України).

Учасники цивільних правовідносин за наявності передбачених законом підстав (юридичних фактів) стають носіями прав та обов'язків. Однак перед цим потрібно, щоб відповідні особи були здатні до участі в тих чи інших цивільних правовідносинах. Іншими словами, для володіння правами та обов'язками необхідно бути правосуб'єктним, мати юридичну здатність до участі в цивільних правовідносинах. Від правосуб'єктності залежить: 1) можливість надання правової допомоги певними суб'єктами, на яких відповідно до закону, покладається обов'язок надання (відповідно до їх кваліфікації) послуг юридичного характеру, та 2) можливість звернення фізичних та юридичних осіб (правосуб'єктних) за правовою допомогою юридичного характеру до спеціалістів у певній галузі права.

Отже, права допомога, як сприяння реалізації прав, свобод, законних інтересів суб'єкта, отримання задоволення його інтересів пов'язані з поняттям правосуб'єктності.

1. Загальні положення про правосуб'єктність

Інститут правосуб'єктності є одним з найважливіших у цивільному праві. У свій час О. С. Иоффе висловлював думку, що «правосуб'єктність» – це інститут цивільного права нарівні з договором, правом власності⁶. У галузі цивільного законодавства, Я. Р. Веберс зазначав, що інститут правосуб'єктності, утворює не

---

⁵ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶ Иоффе О. С. Об основных вопросах советского гражданского права. Вопросы советского права. *Ученые записки Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова*. Л., 1953. Вып. 4. С. 3–74.

лише норми, якими безпосередньо регламентується цивільна правоздатність та дієздатність громадянина, але й норми окремих інститутів, що стосуються здатності громадянина бути суб'єктом у конкретних правовідносинах⁷. Це питання визначено і у міжнародних документах про права людини (ст. 6 Загальної декларації прав людини⁸, ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права⁹), в яких проголошується, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. Конституція України розвиває цю тезу, зазначаючи, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією України, законами чи міжнародними договорами. Загальна декларація зазначає В. М. Ігнатенко, не лише закріплює вимогу визнання правосуб'єктності людини як члена людської сім'ї, а й наповнює її конкретним змістом, фіксує певний стандарт цивільних прав, які мають забезпечуватись державами, членами ООН¹⁰.

Термін «правосуб'єктність» використовується в теорії права для характеристики особи як суб'єкта права¹¹. Визнання особи суб'єктом цивільного права означає наділення її цивільною правосуб'єктністю. Виникнення, зміна та припинення правосуб'єктності пов'язується

---

⁷ Веберс Я. Р. Правосуб'єктность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976. С. 27.

⁸ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіц. вісн. України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 16.12.1966 р. // Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

¹⁰ Ігнатенко В. М. Поняття правосуб'єктності громадян по цивільному праву. Права людини і правова держава (До 50-ої річниці Загальної декларації прав людини): Тези доп. та наук. повідомлень наук. конф. проф.-викл. складу, 10-11 грудня 1998 р. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. С. 104.

¹¹ Лисенко С. Л., Копейчикова В.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 277; Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта, 2010. С. 397.

законодавцем з фактами безпосереднього життя, оскільки їм надається зазначене правове значення. ЦК України, на жаль, не містить чіткого визначення правосуб'єктності. У теорії під правосуб'єктністю прийнято розуміти здатність особи бути учасником цивільних правовідносин.

Аналіз законодавства та практики дає можливість виокремити три основні моделі правосуб'єктності:

- загальну;
- спеціальну;
- універсальну.

Загальна правосуб'єктність – це здатність осіб приватного права (фізичних та юридичних осіб) бути учасниками цивільних правовідносин. Загальна правосуб'єктність характерна для фізичних осіб (які досягли 18 років, та осіб, які досягли 16 років і працюють за трудовим договором), а також неповнолітньої особи (з 16 років), записаної матір'ю або батьком дитини (ч. 1 ст. 35 ЦК України). Тобто у цьому випадку фізична особа – це учасник цивільних правовідносин, носій прав та обов'язків, якому надана можливість самостійного звернення за правовою допомогою до компетентних осіб у галузі права.

Спеціальна правосуб'єктність – це здатність певних осіб відповідно до закону бути учасниками цивільних правовідносин. Спеціальна правосуб'єктність властива певним видам юридичних осіб; суб'єктам за галузевою приналежністю (наприклад, трудова правосуб'єктність), а також характерна для учасників публічного права (ч. 2 ст. 2 ЦК України). Особливість цієї моделі полягає в тому, що до конкретно визначених суб'єктів застосовуються конкретно визначені права та обов'язки, передбачені законом. Так, наприклад, підприємницькі товариства, які займаються виключними видами підприємницької діяльності (наприклад, страховою, банківською, туристичною), не можуть займатися жодними іншими видами діяльності; стаття 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування»¹² визначає корпоративний інвестиційний фонд, який створюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність зі спільного інвестування. Отже, при визначенні спеціальної правосуб'єктності визначається спеціальний спектр суб'єктивних прав та обов'язків, які покладаються на певну категорію осіб відповідно до установчих документів, а також

---

¹² Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>

відповідно до норм чинного законодавства. Відповідно до ч. 1 ст.6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹³, адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Саме додержання всіх зазначених вище вимог наділяють адвокатів спеціальною правосуб'єктністю.

Універсальна правосуб'єктність застосовується до всіх учасників цивільних правовідносин. Наприклад, ч. 1 ст. 26 Конституції України встановлює правила, згідно з якими іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами та обов'язками, що й громадяни України. Одним з таких прав є звернення за правовою допомогою (первинною або вторинною), до певних фахівців права.

Отже, універсальна правосуб'єктність характерна всім учасникам цивільних відносин, передбачених ст. 2 ЦК. У свою чергу, загальна правосуб'єктність характерна фізичним та юридичним особам приватного права (ч. 1 ст. 2 ЦК).

Слід зазначити, що в літературі приділяється увага й галузевій правосуб'єктності як окремому елементу правосуб'єктності, тобто визнання особи потенційним суб'єктом прав та обов'язків, що встановлюються нормами певної галузі права¹⁴. Так, В. Ф. Яковлев зазначав, що оскільки правосуб'єктність – явище правове, то коріння її особливостей з окремих галузей права слід шукати в матеріальних відносинах, що опосередковуються тією чи іншою галуззю. Безперечно також і те, що галузева правосуб'єктність у своїх специфічних рисах відображає особливості галузевого методу регулювання, бо останній являє собою спосіб впливу галузі права на поведінку людей, організацію правових зв'язків учасників регульованих відносин, у тому числі і спосіб конструювання спільного, вихідного положення суб'єктів певної галузі права. У цьому аспекті слід зазначити, що завдяки галузевій

---

¹³ Про адвокату та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

¹⁴ Лазор Л. Правове регулювання правосуб'єктності у сфері трудового права в ринкових умовах. *Право України*. 2010. № 12. С. 108.

правосуб'єктності вирішується й питання щодо зверення за правовою допомогою до спеціаліста саме з певної галузі права, наприклад, адвоката, який спеціалізується по трудовим, земельним, сімейним тощо спорам.

Кожна галузь визначає коло суб'єктів і за допомогою правосуб'єктності вказує на те, якими правами та обов'язками вони можуть володіти та якою поведінкою викликати до життя ці права та обов'язки, тобто яка поведінка суб'єктів є юридично значущою.

Визначаючи належне значення галузевої правосуб'єктності, слід водночас враховувати виникнення та існування так званих «комплексних», «змішаних» інститутів права. Вони є результатом регламентації певних суспільних відносин нормами різних галузей права. Автори, які виокремлюють комплексні інститути, зазначають, що питання з приводу комплексних інститутів особливо актуальне для цивільного права, оскільки регульовані ними відносини, зокрема майнові, одночасно можуть бути предметом регламентації нормами різних галузей права. У зв'язку з цим заслуговують на підтримку позиції С. С. Бичкової, Г. В. Чурпіти, що представництво інтересів осіб, які беруть участь у справі, професійними захисниками (адвокатами) є комплексним інститутом цивільного процесуального права, що об'єднує в собі правові норми різної галузевої приналежності¹⁵. Принцип професіоналізму як засада надання кваліфікованої

правової допомоги у цивільному процесі має, так би мовити, галузеве «забарвлення». Останнє полягає у галузевому розмаїтті правосуб'єктності адвоката виходячи з різноманітності його процесуальних прав та обов'язків залежно від виду судочинства, в якому здійснюється професійна діяльність адвоката¹⁶.

З точки зору правосуб'єктності зазначав Я. Р. Веберс, комплексний інститут набуває теоретичного та практичного значення саме як інститут, що поєднує в собі норми різних галузей права, причому норми, що стосуються саме регламентації здатності осіб бути суб'єктами прав та обов'язків (тобто коли комплексний

---

¹⁵Бичкова С. С., А. В. Чурпита. Адвокат как участник гражданских процессуальных правоотношений. *Цивилистическая процессуальная мысль* : междунар. сб. науч. ст. / редкол.: В. В. Комаров и др. Киев : Алерта, 2015. Вып. 4 : Адвокатура. С. 23.

¹⁶Шпак М. В. Принцип професіоналізму як засада надання кваліфікованої правової допомоги адвокатом у цивільному процесі. Вісник Національної академії правових наук України № 1 (88) 2017. С. 212.

інститут розглядається як спільний інститут декількох галузей права). Якби комплексний інститут був інститутом виключно якої-небудь однієї галузі права, то правосуб'єктність у цілому була б врегульована нормами цієї галузі¹⁷.

Таким чином, проблема правосуб'єктності у зв'язку з комплексними інститутами права виникає саме в тому випадку, коли особа одночасно виступає як суб'єкт тих самих суспільних відносин, урегульованих нормами різних галузей права, тобто коли, можна вести мову про поєднання «різногалузевої правосуб'єктності» і вона стосується тих самих осіб у межах конкретних відносин. Наприклад, договірні відносини в трудовому праві регулюються в сукупності з нормами цивільного та трудового законодавства; земельні правовідносини регулюються в сукупності з нормами цивільного та земельного законодавства; господарські правовідносини – разом з нормами цивільного та господарського законодавства тощо. На думку Ю. О. Пундор, правосуб'єктність як властивість бути суб'єктом права не виникає стихійно. Ця властивість, є творінням об'єктивного права. І тільки за допомогою законодавчо закріплених норм можливе встановлення і надання специфічної якості (правосуб'єктності), що дає змогу особі або організації бути суб'єктом права¹⁸.

У комплексному інституті відбувається нібито поєднання різної галузевої правосуб'єктності, оскільки суб'єктний склад певних конкретних правовідносин регулюється та визначається нормами різних галузей права. Наприклад, при укладенні трудового договору права та обов'язки сторін визначаються нормами цивільного та трудового законодавства.

Отже, залежно від галузевої приналежності на учасників правовідносин будуть покладатися права та обов'язки тієї галузі права, до якої саме належать такі суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин.

Серед рис, які характеризують правову категорію «правосуб'єктності», у юридичній літературі виділяють: 1) безперервний характер правосуб'єктності; 2) забезпеченість матеріальними та юридичними гарантіями з боку держави;

---

¹⁷ Веберс Я. Р. Правосуб'єктность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976. С. 31.

¹⁸ Пундо Ю, О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. № 1. 2013. С. 60.

3) виникнення у повному обсязі на підставі сукупності передбачених нормативно-правовими актами юридичних фактів; 4) нерозривний зв'язок із суб'єктом.

Правосуб'єктність має свою структуру. Її становлять гарантовані законом можливості бути носієм прав та обов'язків, набувати їх, користуватися ними та виконувати їх. Найчастіше правосуб'єктність визначають через категорію «здатність», і слід наголосити, що ця категорія найбільш чітко відображає специфіку змісту правосуб'єктності. У ній знаходять вираження і особливості соціальних властивостей суб'єктів права (наприклад їх волездатності), і міра гарантованих (закріплених) законом можливостей. Як зазначається у літературі, правові можливості, що становлять структуру правосуб'єктності, внутрішньо диференціюються за функціональною роллю на групи, що мають свої правові форми. З них найбільшому теоретичному аналізу піддаються право- і діездатність. За словами Я. Р. Веберса, правоздатність та діездатність, виявляючи здатність громадянина бути суб'єктом права, зумовлюють його правосуб'єктність¹⁹.

На наш погляд, недостатньо для розкриття структури правосуб'єктності застосовувати дворівневу структуру, більш переконливою є тривірнева структура, яка складається з:

- правоздатності;
- діездатності;
- деліктоздатності.

Слід зазначити, що в зарубіжному, зокрема у англо-американському праві розмежування правоздатності та діездатності не проводиться. Основна увага приділяється змістовним компонентам правосуб'єктності, які виокремлені практикою. У законодавстві Англії та США правоздатність та діездатність визначають одним терміном «правова здатність» (legal capacity). Хоча в літературі та на практиці використовують термін «пасивна правова здатність» (passive capacity), що відповідає поняттю правоздатності, і «активна правова здатність» (active capacity), що відповідає діездатності. У Франції також немає чіткого розмежування між правоздатністю та діездатністю. У статті 3 Цивільного кодексу Франції (Кодексу Наполеона) застосовується термін «сарасіте», під яким розуміють правоздатність та

---

¹⁹ Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976. С. 34.

дієздатність²⁰. Водночас у Німецькому цивільному уложенні (НЦУ) для позначення правоздатності та дієздатності використовуються три терміни: «правоздатність» (Rechtsfahigkeit), «дієздатність» (Geschftsfahigkeit), «деліктоздатність» (Deliktsfahigkeit)²¹. Доктриною цивільного права, як правило, підтримується трирівнева структура правосуб'єктності.

Провідним елементом, ядром цивільної правосуб'єктності є правоздатність. *Правоздатність* – це здатність особи мати цивільні права та обов'язки (ч. 1 ст. 25 ЦК України). Визначальним у понятті правоздатності є «право», а не «здатність». Від особи не потрібно ніяких особливих «здібностей», щоб бути визнаною правоздатною. Саме тому всі без винятку громадяни, незалежно від будь-яких чинників соціального, фізичного або психічного характеру, визнаються правоздатними, і з моменту народження на всіх поширюється дія закону. Отже, правоздатний будь-хто, кожен суб'єкт права, оскільки перебуває у сфері його дії. На думку, Я. Р. Веберса, правоздатність є необхідною основою правоволодіння, виникнення та існування правосуб'єктності, оскільки означає здатність бути суб'єктом прав та обов'язків взагалі²².

Умовно цивільну правоздатність можна поділити на два види:

- загальна цивільна правоздатність – здатність особи мати права та обов'язки, які передбачені Конституцією України та іншими законами, поширюються на всіх осіб без винятку та виникають з моменту народження (ч. 2 ст. 25 ЦК України). Наприклад, права: на житло (ст. 47 Конституції України), на свободу пересування (ст. 33 Конституції України), на свободу думки і слова (ст. 34 Конституції України), на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України); обов'язки: не завдавати шкоди природі (ст. 66 Конституції України), сплачувати податки і збори (ст. 67 Конституції України) та ін.;

- спеціальна цивільна правоздатність – здатність особи мати окремі цивільні права та обов'язки з досягненням відповідного віку (ч. 3 ст. 25 ЦК України). Наприклад, ч.1 ст. 31 ЦК України встановлює право малолітньої особи самостійно вчиняти дрібні

---

²⁰ Гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 г. http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igp_zio49.

²¹ Германское гражданское уложение 1896 г. <http://opokar.peterlife.ru/history-pravo/Index65.htm>.

²² Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976. С. 24.

побутові правочини; у ст. 32 ЦК України передбачені права неповнолітніх, а саме: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності та ін.

На думку В. І. Борисової, «всі невідприємницькі товариства і установи наділені спеціальною правоздатністю, зміст якої визначається метою їх діяльності, передбаченою у статуті чи іншому установчому документі. А при здійсненні ними підприємницької діяльності виникає немов «змішана» правоздатність. Вона не тотожна спеціальній, тому що з'являються додаткові суб'єктивні права, але її не можна характеризувати і як загальну, бо вона буде обмежена певними рамками»²³. Суб'єкти, які компетентні надавати правову допомогу наділяються спеціальною правоздатністю.

О. Й. Пергамент стверджує, що правоздатність виражає одну з істотних сторін правосуб'єктності, її статичну сторону. За загальноприйнятим визначенням вона являє собою здатність особи мати права та обов'язки або, іншими словами, міру можливостей правоволодіння²⁴. Сутність правоздатності полягає в тому, що вона служить юридичною формою розподілу та закріплення за конкретною категорією суб'єктів загального обсягу прав та обов'язків. Міра та зміст можливостей правоволодіння перебуває у прямій залежності від того, хто виступає суб'єктом права – фізична особа, юридична особа або держава. Деякі автори проводять диференціацію таких можливостей за ознакою їх спрямованості залежно від задоволення певних потреб та інтересів: а) можливість мати майно у власності; б) володіти особистими немайновими благами та забезпечувати немайнові інтереси; в) бути носієм прав та обов'язків як учасника цивільного обороту; г) володіти засобами захисту своїх прав та обов'язків; д) нести абсолютні обов'язки. Певною мірою ця диференціація є типовою, придатною для розгляду категорії правоздатності будь-якої особи.

Правосуб'єктність, що розкривається у статичній частині через правоздатність, має свою динамічну сторону. Особам відповідно надаються правові можливості набувати права та обов'язки, користуватися ними, здійснювати їх, тобто можливості

---

²³ Борисова В. І. До проблеми правосуб'єктності юридичної особи. Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб. Харків: Нац. юрид. акад. України. 2000. Вип. 43. С. 37.

²⁴ Пергамент А. И. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних. *Ученые записки Всесоюзн. ин-та юрид. наук.* М., 1955. Вып. 3. С. 5.

правонабуття, правокористування і праворозпорядження. Ця категорія гарантованих законом можливостей є найбільш загальною мірою дозволеної і належної поведінки та передбачає певні способи та засоби досягнення юридично значущого результату. Якщо можливості правоволодіння вказують на ті права та обов'язки, які може мати суб'єкт, то можливості правоздійснення визначають способи і засоби реалізації прав та обов'язків.

Безперечним, однак, є той факт, що особа, яка не має дієздатності та деліктоздатності, володіючи лише цивільною правоздатністю, може проте брати участь і дійсно бере участь у цивільних правовідносинах як носій прав та обов'язків. Якщо правосуб'єктність означає визнання особи можливим носієм прав та обов'язків, то із цього випливає, що для визнання особи правосуб'єктною досить наділення її цивільною правоздатністю. У цьому розумінні поняття правосуб'єктності та цивільної правоздатності збігаються.

Цивільна правоздатність містить у собі дві нерозривно пов'язані можливості особи: виступати як і правоволодіючий, і як зобов'язаний суб'єкт. Але на перший план за своїм значенням у системі цивільно-правового регулювання висувається саме можливість правоволодіння, оскільки вона вирішальною мірою розкриває результативність механізму цивільно-правового регулювання і наділяє осіб цивільною правоздатністю. Особа вступає у цивільні правовідносини саме тому, що таким шляхом набуває права як засобу задоволення свого інтересу. Зрозуміло, її праву відповідає обов'язок іншої особи, яка одночасно є носієм і прав, подібно до того, як перша особа має і обов'язки, без яких не могла б бути управомоченою. Обов'язок тут має не самостійне значення, а є засобом встановлення та реалізації суб'єктивних прав, зворотною стороною яких вона є.

Для порівняння звернемося до правоздатності в іншій галузі права, наприклад, у кримінальному праві ядро кримінальної правосуб'єктності громадян становить не правоздатність, а деліктоздатність. Зрозуміло, правосуб'єктність і в кримінальному праві означає «здатність» осіб до участі в кримінальних правовідносинах як носіїв прав та обов'язків. Але акцент правових можливостей тут зовсім інший: центр тяжіння перенесений на можливість притягнення особи до відповідальності за вчинення забороненого діяння, а не на набуття правових засобів задоволення інтересів особи. У цьому й проявляються основні відмінності між

двома галузевими правоздатностями, що відображають особливості предмета та методу цивільного і кримінального права.

Оскільки зміст цивільної правосуб'єктності не може бути розкрито повною мірою без урахування дієздатності, остання повинна бути визнана її структурним елементом.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ч. 1 ст. 30 ЦК України). Визначальною в цьому понятті є «здатність діяти» самостійно, активно, мати власну позицію, адекватно оцінювати свої (і чужі) дії та їх наслідки. Це можливо за наявності достатнього рівня свідомості та волі. Особи, що не досягли необхідного рівня свідомості (за віком) або втратили її (психічно хворі), не здатні власними діями набувати прав, обов'язків та нести відповідальність. Цивільна правосуб'єктність означає, отже, не лише можливість особи бути носієм прав та обов'язків, але й бути таким за своєю волею, внаслідок чого цивільні права виникають, насамперед, не як «даровані» зверху, а як набуті суб'єктом на підставі закону²⁵.

Додатково іншим змістом пропонує наповнити правосуб'єктність О. О. Красавчиков, який виділяє трансдієздатність (тобто реалізацію можливостей суб'єкта діями інших осіб) як відносно самостійний елемент правосуб'єктності поряд з дієздатністю. Як елемент її змісту він розглядає здатність малолітніх своїми діями покладати обов'язок щодо відшкодування шкоди на батьків і здатність батьків набувати зазначеного обов'язку у результаті дій малолітніх²⁶. Із цим положенням не можна погодитися, оскільки сам малолітній не володіє здатністю своїми діями покладати обов'язок на батьків щодо відшкодування шкоди, оскільки цей обов'язок автоматично на них покладається відповідно до норм чинного законодавства. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 1178 ЦК шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює

---

²⁵ Братусь С. Н. О предмете советского гражданского права. *Советское государство и право*. 1940. № 1. С. 46.

²⁶ Советское гражданское право: учеб. / под ред. О. А. Красавчикова. Изд. 2-е. М.: Высш. шк., 1972. Т. 1. С. 58-60.

виховання малолітньої особи. Отже, такий обов'язок на батьків покладає законодавець, а не малолітня особа.

У свою чергу науковцями пропонується використовувати як самостійний елемент й субсидіарну дієздатність. Т. І. Ілларионова зазначає, що дієздатність такого різновиду – явище складне, охоплює і елемент власне дієздатності управомоченої особи, а саме її здатність своїми діями створювати права та обов'язки для інших суб'єктів, і правові можливості правоздійснення того суб'єкта, в інтересах якого управомочений діє. У найбільш загальному вигляді субсидіарна дієздатність може бути визначена як здатність управомочених осіб реалізовувати можливості правоздійснення, що належать іншим суб'єктам, в інтересах останніх. Особливість субсидіарної дієздатності полягає в тому, що в її формі поєднуються правові можливості двох суб'єктів. Остання обставина дозволяє виокремити її як відносно самостійний елемент дієздатності²⁷.

Зазначивши додаткові елементи, що були запропоновані О. О. Красавчиковим і Т. І. Ілларионовою, слід зауважити, що, на наш погляд, це досить цікаві пропозиції, з якими, проте, важко погодитися. Так, представники недієздатних осіб не «заповнюють» свідомість та волю останніх, а виступають у конкретних відносинах як суб'єкти права в інтересах недієздатних. Недієздатній особі немає необхідності «займати» чужу дієздатність, оскільки закон наділяє правами та обов'язками інших осіб для задоволення потреб та охорони інтересів недієздатних. Наприклад, батьки, опікуни пред'являють позови на захист інтересів недієздатних відповідно до тих прав та обов'язків, які надані саме цим особам. Таким чином, учасниками (суб'єктами) визначених (конкретних) відносин є представники.

Слід зупинитися ще на одній цікавій проблемі визначення специфіки дієздатності. Деякі учені пропонують розглядати земельну дієздатність як різновид дієздатності²⁸. Так, В. Яницький

---

²⁷ Ілларионова Т. І. Структура гражданской правосубъектности. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 62.

²⁸ Гузеват М. О. Цивільно-правові форми організації і діяльності фермерського господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012; Яницький В. Земельна правоздатність громадян. Право України. 2006. № 11; Коцюба О. П. Особисте землекористування громадян. К.: Урожай, 1984; Долинська М. С. Фермерське господарство України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Х.: Страйд, 2005.

зазначає, що земельна дієздатність – це здатність особи своїми діями набувати прав та обов'язків, які пов'язані із землею як об'єктом земельних правовідносин. Виникнення земельної дієздатності, як і цивільної дієздатності, залежить від віку фізичної особи і стану її здоров'я. Земельна дієздатність громадянина може бути обмежена за тих обставин та умов, що і цивільна дієздатність²⁹. До характерних ознак земельної дієздатності відносять специфічні особливості, пов'язані з використанням, збереженням, охороною землі, особливо в сільському господарстві. Разом з цим О. Коцюба зазначає, що поняття земельної дієздатності значно вужче, ніж поняття загальної цивільної дієздатності, оскільки вказує тільки на істотні особливості правосуб'єктності у земельних відносинах. Тобто порівняння земельної дієздатності з цивільною є невдалим, оскільки це дві непорівняльні величини³⁰. У свою чергу М. С. Долинська розглядає земельну дієздатність як здатність повнолітнього громадянина України своїми діями набувати не лише цивільних прав та обов'язків, а й мати права і створювати для себе обов'язки саме з використання та охорони земель. При цьому зміст земельної дієздатності визначається такими основними ознаками, як повноліття, громадянство України, наявність цивільної дієздатності, бажання та можливість працювати на землі, використовуючи її як основний засіб виробництва у сільському господарстві України³¹.

Розглянувши запропоновані визначення земельної дієздатності, доходимо висновку, що більш обгрунтовано віднести її до спеціальної правосуб'єктності, а не визначати як окремий різновид дієздатності, тому що дієздатність – це загальна категорія (ст. 34 ЦК), яка застосовується до всіх можливих суб'єктів правовідносин (ст. 2 ЦК) і притаманна переважно цивільному праву.

До структурних елементів цивільної правосуб'єктності відносять і деліктоздатність, яка визначається як здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за вчинене нею правопорушення. При цьому деякі учені включають її в правосуб'єктність не прямо, а

---

²⁹ Яницький В. Земельна правоздатність громадян. Право України. 2006. № 11. С. 98.

³⁰ Коцюба О. П. Особисте землекористування громадян. К.: Урожай, 1984. С. 21.

³¹ Долинська М. С. Фермерське господарство України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Х.: Страйд, 2005. С. 47.

через дієздатність³². Інші, навпаки, вважають деліктоздатність самостійним елементом правосуб'єктності, що існує поряд з право- і дієздатністю³³. Так, В. Ф. Яковлев зазначає, що деліктоздатність – це поєднання двох функцій: бути носієм відповідних прав та обов'язків і створювати їх своїми діями. Інакше кажучи, це правосуб'єктність у сфері відносин, що виникають внаслідок протиправної поведінки³⁴.

На нашу думку, деліктоздатність – це, по-перше, самостійний структурний елемент правосуб'єктності; по-друге, це здатність особи самостійно нести відповідальність за вчинене нею правопорушення (якщо таке сталося). Це визначення слід визнати достатньо повним. У ньому синтезуються й здатність особи нести особливого роду обов'язки, які є формою цивільно-правової відповідальності, і здатність власними діями виконувати їх. Зовсім не випадково автори, які досліджували деліктоздатність у рамках дієздатності, підкреслювали, що вона має коріння з правоздатності. Зв'язок цей, однак, ще більш тісний. Якщо правоздатність, тобто здатність мати права і нести обов'язки, не пов'язується з волездатністю, а момент її виникнення не залежить від ступеня останньої, то здатність нести обов'язки, що можуть бути передумовою відповідальності, ставиться в пряму залежність від ступеня волездатності особи.

Сутність деліктоздатності виявляється у наступному. Держава, наділяючи особу різного роду правовими засобами, залишає за собою (або делегує іншим суб'єктам) можливість припиняти випадки протиправної поведінки й впливати на правопорушника. Подібна можливість у цивільному праві не безмежна, вона обумовлена ступенем волездатності тієї чи іншої категорії осіб, рівнем їх майнової самостійності, загальним обсягом їх правоздатності та дієздатності. Певні умови слугують найбільш загальною передумовою ефективності впливу на правопорушника. Саме ця межа можливого ефективного впливу на суб'єкта за порушення заходів дозволеного і належного, визначених загальним обсягом правоздатності та дієздатності, закріплюється в деліктоздатності.

---

³² Советское гражданское право: учеб. / под ред. О. А. Красавчикова. Изд. 2-е. М.: Высш. шк., 1972. Т. 1. С. 85-86.

³³ Илларионова Т. И. Структура гражданской правосубъектности. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 62-63.

³⁴ Яковлев В. Ф. Отраслевой метод регулирования и гражданская правосубъектность. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 37.

Безпосередній зміст деліктоздатності становлять соціально й економічно забезпечені можливості особи нести покладені на неї заходи відповідальності. Обсяг її вимірюється всією сукупністю заходів впливу, покладання яких передбачено законом.

Слід зазначити, що у цивільному праві існує інститут покладання на суб'єкта обов'язку з несення несприятливих наслідків за правопорушення інших осіб. Мета його – найбільш повно гарантувати відновлення порушених прав потерпілого (кредитора). Правовою передумовою несення таких обов'язків є не деліктоздатність суб'єкта, а його правоздатність і дієздатність³⁵. Можливість брати на себе обов'язки, які виникають із неправомірних дій інших осіб, виконання яких закон обмежує певними правовими формами (гарантія, порука тощо), становить елемент змісту права та дієздатності. Цей інститут, за невеликим винятком, виступає формою перенесення (делегування) на особу прав потерпілого (кредитора) щодо покладання на винну сторону заходів відповідальності.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність може покладатися не тільки за схемою «своє правопорушення – своя відповідальність», але й стосовно інших: «свої дії – чужа відповідальність», «чужі дії – своя відповідальність».

Визнання особи недієздатною не означає визнання її і неделіктоздатною. Така обставина супроводжується лише зменшенням деліктоздатності у вигляді звільнення особи від обов'язку відшкодування недоговірної шкоди. Але якщо, наприклад, особа, визнана недієздатною, незаконно заволодіває чужим майном і безпідставно його утримує, вона стає зобов'язаною повернути (діями опікуна) майно власнику.

Особливість цивільної деліктоздатності полягає не лише в тому, що вона посідає одне з головних місць у правосуб'єктності. Дозвільна спрямованість цивільно-правового регулювання виявляє себе й в самому її характері. Встановлення цивільної деліктоздатності переслідує мету забезпечення інтересів осіб, потерпілих від правопорушення. Деліктоздатна особа в такому разі несе обов'язок зазнавати застосування різних санкцій, що забезпечують захист інтересів потерпілої особи, з яких лише окремі є заходами відповідальності.

---

³⁵ Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Х.: Право, 2017. 392 с.

Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення суб'єктів певними соціально-правовими здатностями, а з іншого – встановлення їх меж, кордонів. У всіх випадках закон, визнаючи особу правосуб'єктною, вказує, в чому саме проявляється її правосуб'єктність.

Правосуб'єктність абстрактна за своїм змістом лише в тому розумінні, що вона сама по собі не складається з конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, а включає лише здатність бути їх носієм, є передумовою їх виникнення у такої особи. Зрозуміло, визнання особи здатною до участі хоча б в якомусь вузькому колі правовідносин означає оголошення її правосуб'єктною. І все-таки вона не може бути правосуб'єктною взагалі, її правові можливості завжди чітко визначені. З позиції закону неважко встановити, чи діє особа в межах своєї правосуб'єктності, чи вийшла за її межі. В останньому випадку настають відповідні негативні наслідки. Так, наприклад, правочин, вчинений юридичною особою, що виходить за межі її правосуб'єктності, визнається недійсним.

Н. В. Васєва визначала цивільну деліктоздатність як елемент відповідної правосуб'єктності, суть якої полягає в тому, що суб'єкт цивільного права в межах, передбачених законом, має юридичну здатність нести цивільно-правову відповідальність незалежно від того, про яку відповідальність йде мова – договірну чи недоговірну³⁶. Цивільна правосуб'єктність спрямована на упорядкування відносин особи з іншою особою. За характером вона є відносно статичною, конкретною – правовим зв'язком між особою і державою, абстрактною – відносно інших осіб. За змістом являє собою комплекс належних особі формальних правових можливостей щодо набуття, володіння та розпорядження правами та обов'язками³⁷.

Отже, правосуб'єктність – це здатність особи бути учасником цивільних правовідносин, а саме здійснювати дозволені суб'єктивні цивільні права та виконувати належним чином покладені суб'єктивні цивільні обов'язки.

---

³⁶ Васєва Н. В. Гражданская деликтоспособность и антисоциальные сделки. Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Свердлов. гос. ун-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 76-77.

³⁷ Мезрин Б. Н. Место гражданской правосубъектности в механизме правового регулирования. Правовые проблемы гражданской правосубъектности Свердлов. гос. ун-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 52.

2. Поняття та правова природа надання юридичної (правової допомоги)

У вузькому значенні, юридична допомога – це професійна, організована (інституціоналізована) правова діяльність.

У широкому сенсі термін «юридична допомога» охоплює правове сприяння, здійснюване як юристом професіоналом, так і непрофесіоналами – буденна правова взаємодопомога. У понятійному ж значенні, юридична допомога – це частина сформованої системи «надання правових послуг відповідно до потреб суспільства», вид професійної діяльності юриста, реалізації його посадової або статусної ролі. На думку С. С. Бичкової, А. В. Чурпіти, доцільним є допуск в якості процесуальних представників не тільки адвокатів, варто допускати в якості процесуальних представників й інших осіб, які відповідають встановленим Законом вимогам³⁸. З такою думкою слід погодитися. Так, наприклад, представники органу опіки та піклування можуть і представляють інтереси певних категорій осіб (недієздатних, осіб з обмеженою дієздатністю, малолітніх, неповнолітніх). Професійна юридична (правова) допомога може мати як неорганізований, неформальний, спонтанний характер (наприклад, порада друга – професійного юриста), так і надаватися соціальними інститутами, спеціально для цього створеними (адвокатурою, нотаріатом тощо).

Конституційне право кожного на отримання кваліфікованої правової допомоги вимагає певного рівня її організованої системи формальних, офіційних соціальних інститутів юридичної допомоги, більш-менш деталізованого правового регулювання відносин, що виникають у сфері її надання.

Предметом правової допомоги є ті складові проблемної правової ситуації, вплив на які здатне перетворити (подолати або запобігти) її з метою задоволення інтересів одержувача. В якості предметів правової допомоги можуть виступати правова діяльність суб'єкта отримання юридичної допомоги та правова діяльність інших соціальних суб'єктів. Оскільки проблемна правова ситуація може виникати в особи до здійснення зовнішньо вираженої діяльності та виникнення реальних правових відносин, предметом правової допомоги в цьому випадку будуть інтелектуальні та вольові

---

³⁸ Бичкова С. С., Чурпіта А. В. Адвокат как участник гражданских процессуальных правоотношений. *Цивилистическая процессуальная мысль: междунар. сб. науч. ст. / редкол.: В. В. Комаров и др.* Киев: Алерта, 2015. Вып. 4: Адвокатура. С. 22–30.

компоненти її правової свідомості. Проблемна правова ситуація вирішується в даному випадку шляхом формування правових знань і навичок, готовності до юридично грамотної правової поведінки або утриманню від вчинення юридично значущих дій.

Правові послуги відносяться до об'єктів цивільних прав тільки в тому випадку, коли вони є об'єктами зобов'язального права. Об'єкт цивільного зобов'язання може бути реалізований суб'єктом зобов'язальних правовідносин у двох формах:

- активна форма, вчинення визначеного договором дія;
- пасивна форма, утримання від визначених договором дій.

Відповідно до даної класифікації послуга є об'єктом зобов'язального права першої категорії, оскільки при здійсненні послуги предмет цивільно-правового зобов'язання може бути реалізований тільки в активній формі за допомогою вчинення будь-якої дії.

Правовідносини, які виникають з приводу надання та здійснення таких благ між послугодавцем і послугоодержувачем містять в собі комплекс як фактичних, так і юридичних дій.

Надання правової допомоги носить виключно правомірний характер. Засоби юридичної допомоги повинні бути правовими, законними, на користь клієнта, а не проти нього.

Мета правової допомоги може бути визначена як максимально повна реалізація індивідуальних інтересів (прав, свобод, законних інтересів) конкретного одержувача. Вона зберігає свою сталість у всіх її видах та відображає загальну спрямованість діяльності суб'єкта надання, але в той же час конкретизується стосовно кожного індивідуального випадку.

Правова допомога характеризується спрямованістю на досягнення правового результату. Спрямованість на правовий результат підкреслює, по-перше, той факт, що передбачуваний та фактичний результати правової допомоги можуть і не збігатися; по-друге, що досягнення планованого правового результату не завжди може бути гарантовано.

Таким чином, правова допомога характеризується наступними ознаками: 1) відображає правове явище, яке характеризується універсальністю як у функціональному (вона супроводжує, у всякому разі з позицій розумності повинна супроводжувати, будь-яку діяльність у сфері права), так і в історичному плані (існує в більш-менш розвиненому вигляді з тих пір, як існує право); 2) право на юридичну допомогу входить в якості елемента у загальний правовий статус особи; 3) має широку міжгалузеву нормативно-

правову основу, що зачіпає практично всі галузі сучасного українського права; 4) в організаційно-правовому та економічному сенсі являє собою цілу галузь професійної діяльності юристів як в Україні, так і в усьому світі; 5) «правова допомога» як поняття, що відображає різновид правової діяльності, на рівних взаємодіє з поняттями, які традиційно входять у предмет загальної теорії права, такими як «застосування права», «суб'єктивне права», «суб'єктивний обов'язок», «охорона», «захист прав», «правосвідомість» тощо. Все це свідчить про комплексний характер визначеної категорії.

Отже, правова допомога – це вид професійної діяльності спеціалістів (адвокатів, нотаріусів тощо) у певній галузі права.

3. Щодо надання правової допомоги адвокатами

З часів здобуття Україною незалежності адвокатура як важливий інститут правової системи держави перебуває у стані постійного реформування. На долю української адвокатури випало чимало випробувань, адже законодавство стосовно неї постійно видозмінювалося, а її становлення та розвиток завжди залежали від особливостей становлення самої держави та специфіки її механізмів управління³⁹.

У світі велика увага приділяється кваліфікованій юридичній допомозі населенню, яка, у свою чергу, неможлива без адвокатури. Ефективність юридичної допомоги населенню адвокатурою залежить від багатьох факторів, ключовими з яких є стан законності та правової культури правозастосування, взаємини адвокатури з правоохоронними органами держави, професійний рівень та незалежність адвокатів. Потреба отримання юридичної допомоги виникає постійно. Практично у всіх сферах життєдіяльності потрібно знати та застосовувати ті чи інші правові норми.

Відповідно до п. 5 ч. I Додатку до Резолюції (78) 8 Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу та консультації від 02.03.1978 р., закріплено, що юридична допомога завжди повинна здійснюватися особою, яка має право практикувати в якості адвоката відповідно до юридичних норм конкретної держави. Участь адвоката може бути як у разі, коли система юридичної допомоги передбачає це, так і у випадках, коли: а) сторони повинні бути представлені адвокатом у судовому органі конкретної держави відповідно до закону; б) є визначення з боку органу, який правомочний розглядати

---

³⁹ Святоцька В. О. Адвокатура України у світлі євроінтеграційних прагнень. *Право України*. 2015. № 10. С. 105–112.

питання про надання юридичної допомоги того, що послуги адвоката є необхідними з огляду на конкретні обставини справи⁴⁰.

Таким чином, нині у будь-якій сфері життя людині може знадобитися кваліфікована юридична допомога фахівця. Найважливішою формою надання такої допомоги є адвокатура, адже саме на неї покладено навантаження щодо надання юридичної допомоги.

Адвокатська діяльність у будь-яких видах правової допомоги – це діяльність професіонала, який пройшов жорсткий відбір на набуття статусу адвоката, це діяльність, методично оснащена наукою про адвокатуру, нарешті, це діяльність, контрольована органами адвокатської спільноти. Відповідно до Правил про адвокатську етику, важаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва. Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві⁴¹. Від професійної юридичної допомоги слід відрізняти непрофесійну юридичну допомогу. На жаль, в практиці є непоодинокі випадки, коли клієнту надана непрофесійна, неякісна правова допомога. Під поняттям «непрофесійна юридична практика» у доктрині розуміється практика, яка здійснюється без дотримання основоположних принципів (чесність, компетентність та сумлінність).

Важливим моментом надання юридичної допомоги громадянам адвокатом є збереження конфіденційності інформації, її нерозголошення. У цьому випадку адвокатська таємниця є особливою ознакою, відмінною особливістю адвокатської діяльності і полягає у прояві незалежності адвоката та необхідною умовою реалізації ним найважливіших професійних функцій судового представництва та захисту.

---

⁴⁰ Резолюція (78) 8 Комітету міністрів про юридичну допомогу та консультації: Міжнар. док. № (78) 8 від 02.03.1978 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_132.

⁴¹ Правила адвокатської етики : затверджені установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/para4#n4>.

Таким чином, надання правової допомоги адвокатом – це професійна діяльність спеціаліста у певній галузі права, яка побудована на принципах законності, добросовісності, справедливості та розумності. Давши згоду захищати клієнта, адвокат зобов'язаний застосувати всі необхідні правові дії, які б привели до позитивного результату.

ВИСНОВКИ

Суб'єкт права може здійснювати свої права самостійно, а в певних передбачених законом випадках може звертатися за правовою допомогою до фахівців у певній галузі права. У цьому аспекті зроблено наголос на тому, що якщо фізична або юридична особа має повну правосуб'єктність, то вона самостійно вирішує питання щодо звернення за правовою допомогою або відповідно її надання. Тобто особа здійснює суб'єктивне цивільне право щодо залучення певних осіб для реалізації своїх прав та виконанні своїх обов'язків. Якщо мову вести про осіб з обмеженою цивільною дієздатністю, то відповідно до законодавства, в певних передбачених випадках, вони можуть самостійно здійснювати свої права, а за бажанням можуть звернутися і за правовою допомогою. Щодо недієздатних осіб, то цим особам в обов'язковому порядку призначається правова допомога для вирішення всіх питань пов'язаних із здійсненням ними суб'єктивних прав та виконанні суб'єктивних обов'язків.

Зазвичай права, свободи, законні інтереси право– дієздатного суб'єкта реалізується в ході його цілеспрямованої вольової правової діяльності. Юридична допомога виступає за сприяння здійсненню цієї правової діяльності.

Отже, правова допомога особам, які у правовому відношенні «персонально бездіяльні», можливо розглядати як сприяння правової діяльності інших осіб – опікунів (піклувальників) недієздатних, малолітніх, неповнолітніх, тощо щодо реалізації прав, свобод, законних інтересів осіб, які не мають повної дієздатності, або сприяння реалізації їх прав, свобод, законних інтересів безпосередньо, минаючи діяльність законних представників таких осіб.

Правова допомога характеризується наступними ознаками: 1) відображає правове явище, яке характеризується універсальністю як у функціональному (вона супроводжує, у всякому разі з позицій розумності повинна супроводжувати, будь-яку діяльність у сфері права), так і в історичному плані (існує в більш-менш розвиненому вигляді з тих пір, як існує право); 2) право на юридичну допомогу

входить в якості елемента у загальний правовий статус особи; 3) має широку міжгалузеву нормативно-правову основу, що зачіпає практично всі галузі сучасного українського права; 4) в організаційно-правовому та економічному сенсі являє собою цілу галузь професійної діяльності юристів як в Україні, так і в усьому світі; 5) «правова допомога» як поняття, що відображає різновид правової діяльності, на рівних взаємодіє з поняттями, які традиційно входять у предмет загальної теорії права, такими як «застосування права», «суб'єктивне права», «суб'єктивний обов'язок», «охорона», «захист прав», «правосвідомість» тощо. Все це свідчить про комплексний характер визначеної категорії.

Надання правової допомоги адвокатом – це професійна діяльність спеціаліста у певній галузі права, яка побудована на принципах законності, добросовісності, справедливості та розумності.

АНОТАЦІЯ

На сьогодні актуальним є правовідносини з надання правової допомоги професійними фахівцями у певній галузі права (адвокатами). Держава захищає права осіб щодо звернення у певних передбачених законом випадках за професійною юридичною (правовою) допомогою, а саме надає можливість певним категорія осіб отримати безоплатну правову допомогу. Цей позитивний момент впливає і на громадян, які почуваються більш захищеними у правовому полі, і на судовий процес. Не випадково, з 2019 року підлягає реформуванню інститут адвокатури. Одним із напрямів цієї реформи було започатковано правило щодо надання правової допомоги виключно адвокатами, які підтвердили належним чином рівень своєї професійної підготовки та які склали присягу.

У цій роботі приділено увагу загальним проблемним аспектам надання правової допомоги, проаналізовано теоретичний та практичний аспект.

Визначено, що правосуб'єктність, як основний елемент, який має вирішальне значення для виникнення правовідносин між клінтом і адвокатом як здатність особи бути учасником цивільних правовідносин, а саме здійснювати дозволені суб'єктивні цивільні права та виконувати належним чином покладені суб'єктивні цивільні обов'язки.

Запропоновано поняття правової допомоги як вид професійної діяльності спеціалістів (адвокатів, нотаріусів тощо) у певній галузі права та визначені характерні ознаки.

Виокремлено, що надання правової допомоги адвокатом – це професійна діяльність спеціаліста у певній галузі права, яка побудована на принципах законності, добросовісності, справедливості та розумності. Давши згоду захищати клієнта, адвокат зобов'язаний застосувати всі необхідні правові дії, які б привели до позитивного результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 56. Стор. 9. Стаття 1935, код акта 82460/2016
3. Лемак О.В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / О.В. Лемак; Ужгород. нац. ун-т; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.
4. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Иоффе О. С. Об основных вопросах советского гражданского права. *Вопросы советского права*. Ученые записки Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. Л., 1953. Вып. 4. С. 3–74.
7. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976. С. 27.
8. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Офіц. вісн. України. 2008. № 93. Ст. 3103.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 16.12.1966 р. // Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
10. Ігнатенко В. М. Поняття правосуб'єктності громадян по цивільному праву. Права людини і правова держава (До 50-ої річниці Загальної декларації прав людини): Тези доп. та наук. повідомлень наук. конф. проф.-викл. складу, 10-11 грудня 1998 р. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. С. 103-105.

11. Лисенко С. Л., Копейчикова В.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003.

12. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. 2-ге вид. Київ: Алерта, 2010.

13. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>

14. Про адвокату та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

15. Лазор Л. Правове регулювання правосуб'єктності у сфері трудового права в ринкових умовах. *Право України*. 2010. № 12. С. 106-112.

16. Бычкова С. С., А. В. Чурпита. Адвокат как участник гражданских процессуальных правоотношений. *Цивилистическая процессуальная мысль* : междунар. сб. науч. ст. / редкол.: В. В. Комаров и др. Киев : Алерта, 2015. Вып. 4 : Адвокатура. С. 22-30.

17. Шпак М. В. Принцип професіоналізму як засада надання кваліфікованої правової допомоги адвокатом у цивільному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України* № 1 (88) 2017. С. 211-219.

18. Веберс Я. Р. Правосуб'єктность граждан в советском гражданском и семейном праве: моногр. Рига: Зинатне, 1976.

19. Пундо Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. № 1. 2013. С. 60.

20. Гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 г. http://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histources2/igpzio49.

21. Германское гражданское уложение 1896 г. <http://opokar.peterlife.ru/history-pravo/Index65.htm>.

22. Борисова В. І. До проблеми правосуб'єктності юридичної особи. *Проблеми законності: Респ. міжвід. наук. зб.* Харків: Нац. юрид. акад. України. 2000. Вип. 43. С. 35-38.

23. Пергамент А. И. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних. *Ученые записки Всесоюзн. ин-та юрид. наук*. М., 1955. Вып. 3. С. 3-17.

24. Братусь С. Н. О предмете советского гражданского права. *Советское государство и право*. 1940. № 1. С. 43-51.

25. Советское гражданское право: учеб. / под ред. О. А. Красавчикова. Изд. 2-е. М.: Высш. шк., 1972. Т. 1. 360 с.
26. Илларионова Т. И. Структура гражданской правосубъектности. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 61-71.
27. Гузеват М. О. Цивільно-правові форми організації і діяльності фермерського господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 20 с.
28. Яницький В. Земельна правоздатність громадян. *Право України*. 2006. № 11. С. 95-103.
29. Коцюба О. П. Особисте землекористування громадян. К.: Урожай, 1984.
30. Долинська М. С. Фермерське господарство України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Х.: Страйд, 2005. 221 с.
31. Илларионова Т. И. Структура гражданской правосубъектности. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 62-63.
32. Яковлев В. Ф. Отраслевой метод регулирования и гражданская правосубъектность. Межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 35-42.
33. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Х.: Право, 2017. 392 с.
34. Васева Н. В. Гражданская деликтоспособность и антисоциальные сделки. Правовые проблемы гражданской правосубъектности. Свердлов. гос. ун-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 76-77.
35. Мезрин Б. Н. Место гражданской правосубъектности в механизме правового регулирования. Правовые проблемы гражданской правосубъектности Свердлов. гос. ун-т. Свердловск, 1978. Вып. 62: Правовые проблемы гражданской правосубъектности. С. 52.
36. Резолюція (78) 8 Комітету міністрів про юридичну допомогу та консультації: Міжнар. док. № (78) 8 від 02.03.1978 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_132.

37. Правила адвокатської етики : затверджені установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12/paran4#n4>.

38. Святоцька В. О. Адвокатура України у світлі євроінтеграційних прагнень. Право України. 2015. № 10. С. 105–112.

Information about the author:

Nadon Viktoriia Valentynivna,

Doctor of Law, Professor at the Department of Civil Law No. 2

Yaroslav Mudryi National Law University

77, Pushkinska str., Kharkiv, 61024, Ukraine